

УДК 343.3/7

СУБ'ЄКТИВНА СТОРОНА ПІДКУПУ ПРАЦІВНИКА ПІДПРИЄМСТВА, УСТАНОВИ ЧИ ОРГАНІЗАЦІЇ

Ілона КОВАЛЬОВА,

аспірант

Національної академії прокуратури України

SUMMARY

The article is devoted to establishing the content of the subjective side of the bribery of the enterprise, institution or organization in Ukraine. The legal relationships that provide a compliance with the regulatory procedure of the citizen's rights and freedoms' realization in the terms of relations with enterprises, institutions or organizations are explored. Court practice concerning receiving (giving) illegal benefit is analyzed.

Key words: bribe, enterprise, institution or organization's employee.

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена з'ясуванню змісту суб'єктивної сторони підкупу підприємства, установи чи організації в Україні. Досліджуються загальнотеоретичні питання суб'єктивної сторони як елементу складу злочину, її ознак: вини, мотиву та цілі. На ґрунті доктринальних підходів формується позиція щодо суб'єктивної сторони підкупу працівника підприємства, установи чи організації як у активній, так і у пасивній формах.

Ключові слова: підкуп, працівник підприємства, установи, організації, неправомірною вигода.

Постановка проблеми. У 2013 році Верховною Радою України відповідно до зобов'язань перед ЄС у сфері боротьби з корупцією прийнято Закон України № 221 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення національного законодавства у відповідність зі стандартами «Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією», який набрав чинності 18 травня 2013 р. Прийнятим законом внесені суттєві зміни до термінології, якою оперують антикорупційні норми, що зумовлює дослідження ознак складів корупційних злочинів, у тому числі й складу підкупу працівника підприємства, установи чи організації. При цьому особливу увагу варто звернути на найменш досліджені суб'єктивні ознаки, зокрема на суб'єктивну сторону цього злочину.

Актуальність теми. Проблематика статті має комплексний характер, в якому найбільше значення мають праці таких авторів: П.П. Андрушка, О.Я. Аснїса, В.В. Березнера, В.М. Бурдіна, Б.В. Волженкіна, Д.М. Горбачова, О.М. Груздура, Н.О. Єгорової, З.А. Загінєй, В.М. Киричка, В.І. Осадчого, В.І. Тютюгіна, П.Л. Фріса, М.І. Хавронюка, Н.М. Ярмиш та інших.

Отже, **метою статті** є висвітлення ознак суб'єктивної сторони у складі підкупу працівника підприємства, установи чи організації з урахуванням концептуальних теоретичних кримінально-правових позицій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Згідно із Кримінальним кодексом України (далі – КК) злочин – це передбачене КК суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом злочину. У контексті нашого дослідження звертаємо увагу на винність як ключову характеристику діяння. Саме визначення діяння як «винного» розтлумачується під час дослідження суб'єктивної сторони правопорушення.

Оскільки поведінка людини, у тому числі й злочинна, являє собою органічну єдність зовнішньої (фізичної) і внутрішньої (психологічної) сторін, то злочин характеризується за допомогою ознак, що належать не тільки до зовнішньої, але й до внутрішньої сторони діяння. Кожна з цих ознак, у тому числі й ознака суб'єктивної сторони, має бути досліджена у випадку застосування кримінально-правової норми, щоб юридична характе-

ристика вказаної кримінально-правової норми повністю збігалася з її законодавчим описом [1, с. 119].

На сучасному етапі розвитку кримінально-правової науки щодо поглядів на суб'єктивну сторону правопорушення її можна охарактеризувати багатогранністю та плюралізмом авторських позицій. Суб'єктивна сторона злочину за підкуп працівника підприємства, установи чи організації є малодослідженою, такою, що потребує особливої уваги наукового співтовариства. Це пояснюється тим, що для вітчизняного законодавства склад кримінального правопорушення у теперішньому вигляді є новим.

Спочатку визначимо основні теоретичні положення. Так, під суб'єктивною стороною злочину в науці кримінального права розуміють психічне ставлення особи до вчиненого нею суспільно небезпечного діяння і його наслідків, що характеризуються конкретною формою вини, мотивом і метою злочину. Утворюючи психологічний зміст суспільно небезпечного діяння, ця сторона злочину є його внутрішньою (стосовно зовнішньої об'єктивної сторони злочину) стороною – невід'ємною від суб'єкта [2, с. 115].

В.А. Люмако зазначає, що суб'єктивна сторона злочину – це внутрішня сторона злочину, тобто психічна діяльність особи, що відображає ставлення її свідомості і волі до суспільно небезпечного діяння, яке вона вчиняє, і до його наслідків [3, с. 152].

М.Я. Гуцуляк відзначає, що суб'єктивна сторона складу злочину – це внутрішній зміст злочину, це ті психічні процеси, які проходять у свідомості особи, коли вона вчиняє злочин, це її психічне ставлення до вчиненого нею суспільно небезпечного діяння та його наслідків [4, с. 57].

Є.В. Стрельцов вважає, що суб'єктивна сторона складу злочину – це характеристика внутрішньої сторони злочину, встановлення якої дає можливість виявити психологічне ставлення особи до вчиненого нею суспільно небезпечного діяння та його наслідків [5, с. 161]. Саме суб'єктивна сторона складає основну частку доказової діяльності і цим викликає основні дискусії між сторонами в кримінальному процесі.

Із зазначеного випливає, що принципової відмінності у підходах до визначення даного поняття немає. Сутність зводиться до того, що це психічна діяльність особи, яка

відображає ставлення її свідомості та волі до суспільно небезпечного діяння, що нею вчиняється, а також до його наслідків. Саме встановлення реального внутрішнього ставлення особи до вчиненого нею діяння сприяє встановленню об'єктивної істини по справі.

А.А. Піонтковський вважає, що суб'єктивне ставлення будь-якої особи до вивчення злочину існує незалежно від свідомості слідчого і судді, а процес розслідування справи є процесом пізнання об'єктивної істини – достовірного встановлення факту вини або невинуватості особи у вчиненні розслідуваного діяння [6, с. 302].

Із наведених визначень можна зробити висновки, що значення суб'єктивної сторони характеризується такими аспектами:

а) здійснюється належна кваліфікація діяння та його відмежування від інших злочинів;

б) встановлюється ступінь суспільної небезпеки діяння й особи, яка його вчинила;

в) здійснюється індивідуалізація покарання злочинця, вирішується питання про можливість його звільнення від кримінальної відповідальності й покарання [7, с. 90–92].

Свого часу Ю.А. Демидов зазначив, що встановлення суб'єктивної сторони потрібне не тільки при вирішенні питання про наявність складу злочину в діях конкретної особи. Встановлення ознак суб'єктивної сторони також необхідне при кваліфікації злочинів, при розмежуванні злочинів, особливо тих, які є схожими за об'єктивними ознаками. Психічне ставлення особи до вчинення нею відповідних діянь дає змогу більш точно встановити характер та ступінь суспільної небезпеки відповідного діяння, що дозволяє достатньо адекватно індивідуалізувати покарання, яке призначається винній особі. Встановлення мотиву та цілі вчинення злочину винною особою дає можливість більш точно встановити причину таких діянь та намітити необхідні попереджувальні заходи [8, с. 114].

Вина є обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони складу злочину. Без вини не може бути злочину. У своєму дослідженні ми підійшли до змісту суб'єктивної сторони складу злочину, яку характеризують такі юридичні ознаки: вина, мотив та мета вчинення злочину. Вина виступає обов'язковою, а мотив та мета – факультативними ознаками. Тобто останні підлягають встановленню тільки у випадках їх безпосереднього визначення у статті КК України. Вони є різними формами психічної активності, але водночас нерозривно пов'язані між собою і взаємозалежні.

У цілому, в сучасній кримінально-правовій теорії існує декілька концепцій вини, зокрема:

1) теорія небезпечного стану, коли вина особи за вчинене діяння встановлюється багато в чому за рахунок саме оцінки небезпечності такої особи, а вчинення нею діяння вважається одним із симптомів такого небезпечного стану;

2) оціночна (нормативна) теорія, коли вина особи за вчинене діяння «зводиться» до оціночної характеристики її судом;

3) психологічна теорія, що передбачає обов'язкову необхідність встановлення внутрішнього суб'єктивного ставлення особи до своїх суспільно небезпечних і протиправних дій і шкідливих наслідків від таких дій [9, с. 165].

Сам інститут вини, як зазначає О.А. Пушкар, будується на основі поняття загальної (мінімальної) вини, яка є мінімумом психічної ознаки будь-якого злочину. Вона полягає у простому вольовому моменті: оскільки будь-яке діяння осудної особи за відсутності форс-мажорних обставин (або непереборної сили) є вольовим актом, остільки в самому діянні міститься не тільки матеріальний, але й психологічний елемент [10, с. 62].

А.М. Бібік у своїх тезах розтлумачує поняття через категорії вини: зміст, сутність і ступінь, де зміст вини –

це відображення у свідомості людини об'єктивних ознак злочину. Сутність вини – негативне ставлення злочинця до суспільних відносин, які охороняються кримінальним законом. Ступінь вини характеризується тяжкістю вчиненого діяння та небезпечністю особи винного [11, с. 398].

Доречним є зауваження А.І. Рарога, що під час досудового розслідування та у судовій практиці термін «вина» застосовується у двох значеннях: а) у науці кримінального права поняття вини означає наявність у діянні особи умислу або необережності; б) на практиці про вину говорять як про доведеність факту вчинення злочину конкретною особою [12, с. 15].

У КК України закріплено розділ V «Вина та її форми», в якому містяться три статті: ст. 23 «Вина», ст. 24 «Умисел і його види» і ст. 25 «Необережність та її види».

Законодавець визначає, що виною є психічне ставлення особи до вчинюваної дії чи бездіяльності, передбаченої КК, та її наслідків, виражене у формі умислу або необережності (ст. 23). Інших форм вини Закон про кримінальну відповідальність не визначає. У свою чергу умисел поділяється на умисел прямий і умисел непрямий, а необережність поділяється на злочинну самовпевненість і злочинну недбалість. Ці форми і види вини конструюються залежно від змісту й співвідношення інтелектуального і вольового моментів і характеризують психічне ставлення особи до вчинюваного нею суспільно небезпечного діяння та його наслідків. Інтелектуальний момент визначає ті чинники, які належать до свідомості особи, а вольовий – ті чинники, які належать до її волі.

Про необхідність розмежування прямого й непрямомумислу за вольовою ознакою зазначають більшість науковців. Інтелектуальний момент непрямомумислу в частині усвідомлення суспільно небезпечного характеру діяння аналогічний прямомумислу. Відмінність спостерігається в характері передбачення суспільно небезпечних наслідків: інтелектуальний момент прямого умислу включає передбачення неминучості настання суспільно небезпечних наслідків, що виключено в непрямомумислі. Основна відмінність між прямим і непрямомумислом полягає у вольовому моменті, який характеризує направленість волі особи. Вольовий момент непрямомумислу характеризується свідомим допущенням винним суспільно небезпечних наслідків учиненого діяння [13, с. 105].

В абсолютній більшості випадків вчинений злочин характеризується однією формою вини. Однак існують ситуації, коли вчинений умисний злочин спричиняє наслідки, які не входили в обсяг умислу і характеризуються необережним ставленням винного до їх настання. Це має місце в тих випадках, коли виникає необхідність посилити відповідальність за умисні злочини, що спричиняють шкідливі наслідки, яким надається кваліфікуюче значення. У теорії кримінального права такі злочини визначають як злочини зі «змішаною», «подвійною», «складною» формою вини. Конструкція зі змішаною формою вини одназначна: перше – результат основного складу злочину, друге – причинно-наслідковий, більш тяжкий результат; вина стосовно першого результату виражена у формі умислу, відносно другого – у формі необережності.

Кримінальне законодавство України, зафіксувавши в нормах Особливої частини ситуації вчинення злочинів з двома формами вини, не дало їх нормативного визначення в нормі Загальної частини КК, що було б доцільним. Дві форми вини законодавчо закріплені лише в злочинах з кваліфікуючими або особливо кваліфікуючими обставинами. Класичним прикладом може бути ч. 2 ст. 121 КК: «Умисне тяжке тілесне ушкодження, вчинене способом, що має характер особливо мучення, або вчинене гру-

пою осіб, а також з метою залякування потерпілого або інших осіб, або вчинене на замовлення, або спричинило смерть потерпілого». Якщо спричинення тяжкого тілесного ушкодження охоплюється умислом винного, то настання наслідків у вигляді смерті потерпілого не бажалось і не допускалось винним, тобто визначається як необережність.

Кримінальний Кодекс Російської Федерації (1996 р.) присвятив цій ситуації спеціальну норму (ст. 27 КК): «Відповідальність за злочин, вчинений з двома формами вини», в якій зафіксовано: «Якщо в результаті вчинення умисного злочину заподіюються тяжкі наслідки, які за законом тягнуть більш суворе покарання і які не охоплювалися умислом особи, кримінальна відповідальність за такі злочини настає лише в разі, якщо особа передбачала можливість їх настання, але без достатніх для того підстав самовпевнено розраховувала на їх запобігання, або в разі, якщо особа не передбачала, але повинна і могла передбачити можливість настання цих наслідків. У цілому такий злочин визнається вчиненим умисно». Стаття 27 КК Російської Федерації називає їх злочинами з двома формами вини і пропонує кваліфікувати в цілому як умисні.

Передбачена відповідальність за вчинення злочинів з двома формами вини в чинному Кримінальному кодексі Італії 1930 року. Суб'єктивним або психологічним елементом злочину за італійським кримінальним правом є вина, тобто психічне ставлення особи до свого діяння і його наслідків. Відповідно до ст. 42 КК Італії ніхто не може бути покараний за дію або бездіяльність, передбачену законом як кримінальне правопорушення, якщо воно не вчинене усвідомлено і за своєю волею. У КК Італії визначається спеціальна форма вини – претерітенційність, коли від дії чи бездіяльності настав більш шкідливий або небезпечний результат, ніж того бажала особа. Окремі криміналісти зазначають, що ця форма вини близька до складної, але не містить вказівки на те, що ставлення суб'єкта до більш тяжких наслідків має бути необережним [14, с. 523].

У свою чергу представники сучасної французької кримінально-правової науки вказують не лише на умисел та необережність, а й на так звані проміжні форми вини. Ці різновиди поєднують у собі ознаки традиційних форм вини: умислу і необережності. Зокрема, називається такий різновид вини, як невизначений умисел. Його зміст полягає в тому, що суспільно небезпечне діяння суб'єкта злочину є причиною більш тяжких суспільно небезпечних наслідків, ніж ті, які передбачав суб'єкт, хоча особа теоретично мала можливість передбачити їх. Французькі юристи вважають, що в цьому випадку можна говорити про умисел тільки стосовно тих наслідків, які чітко передбачалися виконавцем. Стосовно більш тяжких наслідків, на їхню думку, слід говорити про необережність, оскільки завдати такої шкоди людина не бажала і до такої шкоди не прагнула [15, с. 63].

Так, французьке кримінальне законодавство в рамках «проміжних форм вини» не бачить відмінностей між злочином з двома формами вини і злочином із непрямым умислом. Це дає підстави науковцям стверджувати про помилковість такого рішення, оскільки французький законодавець заперечує відмінність між умисною та необережною формами вини [16, с. 33].

Зважаючи на різні підходи до вирішення питань, пов'язаних із двома формами вини, на нашу думку, вітчизняному законодавцю варто було б приділити окрему увагу цьому напрямку. Оскільки КК характерні такі складі злочинів, то і категоріально-понятійний апарат має бути приведений у відповідність. Правильне визначення форми вини в такому випадку – запорука чіткої і об'єктивної кваліфікації, а це забезпечення, дотримання та гарантування прав, свобод і законних інтересів людини.

Продовжуючи наше дослідження, варто відзначити, що мотив – це усвідомлені внутрішні спонукання, якими винний керується при вчиненні злочину. На думку окремих науковців, мотив необхідно розглядати як рушійну силу, стимул людської діяльності, те, що штовхає людину на вчинення злочину [17, с. 204].

Іншими словами, мотив – усвідомлене спонукання особи, що викликало в неї рішучість вчинити злочин; інтегральне психічне утворення, що спонукає особу до вчинення суспільно небезпечного діяння та є його підставою.

Також мотив визначається в теорії кримінального права як рушійна сила злочину, він зумовлений внутрішніми спонуканнями особи, її потребами й інтересами, є характерним для всіх злочинів, які вчиняються з прямим умислом. У юридичній психології здійснюють таку класифікацію потреб: 1) нормальна система потреб, що відповідає характерному для суспільства типу особи та способу її життя; 2) деформована система потреб, у якій одні потреби задовольняються за рахунок інших; 3) викривлені потреби, задоволення яких об'єктивно суперечить розвитку особи й інтересам суспільства [18, с. 147].

Мета злочину – уявлення про бажаний результат, досягнути якого прагне особа. Мотив і мета хоча й не є тотожними, але тісно взаємопов'язані між собою.

Щодо емоційного стану кримінальний закон в окремих випадках вказує на особливий емоційний стан людини як ознаку суб'єктивної сторони складу злочину. Наприклад, умисне вбивство, вчинене у стані сильного душевного хвилювання (ст. 116 КК України); умисне тяжке тілесне ушкодження (ст. 123 КК України), заподіяне у стані сильного душевного хвилювання. Постановою Пленуму Верховного Суду України від 7 лютого 2003 р. № 2 «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи» визначено, що «судам потрібно мати на увазі, що суб'єктивна сторона вбивства або заподіяння тяжкого тілесного ушкодження, відповідальність за які передбачено статтями 116 і 123 КК, характеризується не лише умислом, а й таким емоційним станом винного, який значною мірою знижував його здатність усвідомлювати свої дії або керувати ними». Необхідною умовою кваліфікації дій винного за зазначеними статтями є сильне душевне хвилювання, що раптово виникло внаслідок протизаконного насильства, систематичного знущання чи тяжкої образи з боку потерпілого [19].

На базі зазначеного теоретичного матеріалу можна переходити до безпосереднього дослідження суб'єктивної сторони підкупу працівника підприємства, установи чи організації.

В.І. Осадчий зазначив, що суб'єктивна сторона злочину, відповідальність за який передбачена ч. 1, ч. 2 ст. 354 КК, характеризується тим, що суб'єкт усвідомлює, що із зазначеною в ч. 1 ст. 354 метою (вчинення чи невчинення працівником, який не є службовою особою, будь-яких дій з використанням становища, яке він займає, або особою, яка працює на користь підприємства, установи чи організації, в інтересах того, хто пропонує, обіцяє чи надає таку вигоду, або в інтересах третьої особи) пропонує, обіцяє чи надає неправомірну вигоду вказаним у ній особам і бажает так чинити [20, с. 147]. Мотиви можуть бути різними і на кваліфікацію не впливають.

Якщо особа усвідомлює суспільно небезпечний характер свого діяння, вона одночасно усвідомлює й учинення нею злочину. Пропонуючи, обіцяючи чи надаючи неправомірну вигоду працівникові підприємства, установи чи організації, який не є службовою особою, або особі, яка працює на користь підприємства, установи чи організації, надати йому (їй) або третій особі неправомірну вигоду за вчинення чи невчинення працівником будь-яких дій з використанням становища, яке він займає, або особою, яка

працює на користь підприємства, установи чи організації, в інтересах того, хто пропонує, обіцяє чи надає таку вигоду, або в інтересах третьої особи, особа завжди розуміє незаконність і недобросовісність своїх дій, передбачає можливе заподіяння шкоди (майнової та немайнової) іншій особі, а також порушення прав, свобод і законних інтересів.

Бажання особи або її свідоме припущення суспільно небезпечних наслідків становлять вольову ознаку умислу, про неї ми можемо вказати, що особа передбачає неминучість завдання шкоди, порушення прав і законних інтересів інших осіб під час підкупу працівника підприємства, установи чи організації, але не припиняє своїх протиправних дій. М.М. Дімітров зазначає, що передбачення суспільно небезпечних наслідків свідчить про усвідомлення особою об'єкта посягання й суспільно небезпечного характеру діяння загалом, передбачення являє собою не тільки усвідомлення фактичних ознак заподіяваної шкоди, а й усвідомлення суспільної небезпеки такого заподіявання, а також може свідчити про усвідомлення особою кримінальної протиправності такого діяння [21, с. 120].

Суб'єктивна сторона злочину (ч. 3, ч. 4 ст. 354 КК) характеризується прямим умислом, тобто особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння, передбачала його суспільно небезпечні наслідки і бажала їх настання. Мета полягає у вчиненні чи невчиненні будь-яких дій з використанням становища, яке займає працівник на підприємстві, в установі чи організації, або у зв'язку з діяльністю особи на користь підприємства, установи чи організації, в інтересах того, хто пропонує, обіцяє чи надає таку вигоду, або в інтересах третьої особи. Також метою злочину, відповідно до ч. 3 ст. 254 КК, може бути бажання працівника підприємства, установи чи організації, який не є службовою особою, або особи, яка працює на їх користь, отримати неправомірну вигоду для себе чи третьої особи. Мотив, як правило, корисливий, але може бути й іншим і на кваліфікацію не впливає.

Інтелектуальний критерій ст. 354 КК полягає в тому, що особа усвідомлює значущість та суспільну небезпечність своїх дій, їх протиправність. Вольовий критерій вказує на бажання настання передбачуваних наслідків при підкупі працівника підприємства, установи чи організації.

Якщо неправомірну вигоду отримує безпосередньо третя особа, цей факт має усвідомлюватися працівником підприємства, установи чи організації, який не є службовою особою, або особою, яка працює на їх користь. Факт намірів суб'єкта вчиняти чи не вчиняти певні дії у визначених інтересах для кваліфікації злочину як закінченого значення не має.

Отже, неправомірною вигодою несе в собі конкретно корисливий мотив. Винна особа, маючи прямий умисел, приймає пропозицію, обіцянку чи безпосередньо неправомірну вигоду, наприклад грошові кошти, збагачується незаконним шляхом. Реалізується «... прагнення протиправно задовольнити потребу винного в набутті майнових цінностей, майнових прав...» [22, с. 207].

Висновки. Суб'єктивна сторона злочину (ч. 3, ч. 4 ст. 354 КК) характеризується прямим умислом. Якщо неправомірну вигоду отримує безпосередньо третя особа, цей факт має усвідомлюватися працівником підприємства, установи чи організації, який не є службовою особою, або особою, яка працює на їх користь. Метою злочину є бажання працівника підприємства, установи чи організації, який не є службовою особою, або особи, яка працює на їх користь, отримати неправомірну вигоду для себе чи третьої особи. Мотив, як правило, корисливий, але може бути й іншим і на кваліфікацію не впливає. Факт намірів суб'єкта вчиняти чи не вчиняти певні дії у визначених інтересах для кваліфікації злочину як закінченого значення не має.

Коли ж працівник державного підприємства, установи чи організації, який не є службовою особою, чи особа, яка працює в їх інтересах, спровокував (спровокувала) надання йому (їй) неправомірної вигоди, яку привласнив (привласнила), і при цьому не мав (мала) наміру діяти в інтересах того, хто надав таку вигоду, або в інтересах третьої особи, його (її) дії за наявності інших необхідних ознак утворюватимуть підбурювання до підкупу (ч. 4 ст. 27 КК, ч. 1 або ч. 2 ст. 354 КК) та склад шахрайства (ст. 190 КК). Особа, яка надала неправомірну вигоду, повинна відповідати за ч. 1 чи ч. 2 ст. 354 КК.

Список використаної літератури:

1. Савенкова Т.Г. Суб'єктивна сторона складу злочину, передбаченого ст. 238 КК України / Т.Г. Савенкова // Юридична наука. – 2011. – № 6. – С. 119–128.
2. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник для студентів юрид. вузів і фак. / П.С. Матишевський, П.П. Андрушко, С.Д. Шапченко та ін. – К.: Юрінком Інтер, 1997. – 512 с.
3. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін.; за ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – 4-те вид., переробл. і допов. – Х.: Право, 2010. – 448 с.
4. Гуцуляк М.Я., Костюк Л.О. Поняття, зміст та ознаки суб'єктивної сторони складу злочину / М.Я. Гуцуляк, Л.О. Костюк // Матеріали Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції «Політика в сфері боротьби зі злочинністю». – Івано-Франківськ, 2014. – С. 57–60.
5. Стрельцов Є.Л. Суб'єктивна сторона злочину / Є.Л. Стрельцов // Вісник Асоціації кримінального права України. – 2013. – № 1(1). – С. 160–170.
6. Пионтковский А.А. Учение о преступлении по советскому уголовному праву. Курс советского уголовного права: Общая часть / А.А. Пионтковский. – М.: Госюриздат, 1961. – 666 с.
7. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – 9-те вид., переробл. та допов. – К: Юридична думка, 2012. – С. 90–92.
8. Демидов Ю.А. Социальная ценность и оценка в уголовном праве / Ю.А. Демидов. – М.: Юрид. лит., 1974. – 182 с.
9. Стрельцов Є.Л. Суб'єктивна сторона злочину / Є.Л. Стрельцов // Вісник Асоціації кримінального права України. – 2013. – № 1(1). – С. 160–170.
10. Пушкар О.А. Змішана форма вини за кримінальним законодавством окремих країн Європейського союзу / О.А. Пушкар // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2015. – Випуск 6. – Том – 3. – С. 61–64.
11. Бібік А.М. Поняття і значення суб'єктивної сторони злочину / А.М. Бібік // Тези Всеукраїнської науково-практичної on-line конференції аспірантів, молодих учених та студентів, присвяченої Дню науки. – Т.2: ЖДТУ – С. 398–399.
12. Рарог А.И. Субъективная сторона и квалификация преступлений / А.И. Рарог. – М.: ООО «Профобразование», 2001. – 133 с.
13. Быкадорова А.Ф. Уголовно-правовое значение незаконного использования товарного знака: дисс. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 / А.Ф. Быкадорова. – Ставрополь, 2000. – 152 с.
14. Уголовное право зарубежных государств: Общая часть / под ред. И.Д. Козочкина. – М.: Ин-т международного права и экономики, 2001. – 576 с.
15. Пушкар О.А. Змішана форма вини за кримінальним законодавством окремих країн Європейського союзу / О.А. Пушкар // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2015. – Випуск 6. – Том – 3. – С. 61–64.
16. Сорочкин Р.А. Уголовная ответственность за преступление, совершенное с двумя формами вины: дисс. ... канд. юрид.

наук: спеціальність 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / Р.А. Сорочкин. – М., 2008. – 212 с.

17. Фріс П.Л. Кримінальне право України. Загальна частина: Підручник для студентів вищих навчальних закладів. 2-е видання, доповнене і перероблене. – К: Атіка, 2009. – С. 204.

18. Мартенко О. Психологічний аналіз проблеми мотиву злочину / О. Мартенко // Підприємництво, господарство і право. – 2010. – № 9. – С. 144–147.

19. Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи» від 7 лютого 2003 р. № 2. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://goo.gl/gR7i0D>

20. Осадчий В.І. Кримінально-правова характеристика та кваліфікація підкупу працівника підприємства, установи чи організації (ст. 354 КК України) / В.І. Осадчий // Юридичний вісник. – 2015. – № 2(35). – С. 145–151.

21. Дімітров М.М. Суб'єктивна сторона злочину, передбаченого статтею 229 кримінального кодексу України / М.М. Дімітров // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. – 2016 № 19. – С. 119–122.

22. Ілляшова К.В. Етимологія поняття: корисливий мотив, окремі питання / К.В. Ілляшова // Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. Серія «Право». – 2012. – Випуск 19. – С. 202–208.

